

BABUCS ZOLTÁN

SZENT LÁSZLÓ VÁROSÁNAK HAZATÉRÉSE, 1940. SZEPTEMBER 6.

K I V O N A T: A második bécsi döntés eredményeként a Magyar Haza ismét elérkezett a Partiumba, Észak-Erdélybe és a Székelyföldre, amikor virágeseő közepette vonultak be a Magyar Királyi Honvédség csapatai a visszatért országrészebe.

Szent László városa 1940. szeptember 6-án fogadta a Legfelsőbb Hadurat és honvédeit. A román hadsereg balkáni állapotokat hagyott maga után, vittek mindent, amit csak mozdítani lehetett, és az erőszakhullámnak halálos áldozatai is voltak. A pályaudvaron a volt váradi primár, Augustin Chirilă magyar nyelven köszöntötte Horthy Miklóst. A kormányzó és kísérete lóháton, a lovas testőrök felvezetése és a gyalogos testőrszakasz sorfala között indult el a vasútállomásról. A Bémer téren már egy gombostűt sem lehetett leejteni, akkora tömeg várta a felszabadítókat. A hangulat akkor hágott a tetőfokára, amikor a Sebes-Körösön átívelő Szent László hídon átlomagolva a Szent László térre érkezett Magyarország kormányzója. Notabilitások sora mondott köszöntő beszédet, amelyhez a helyi románság egyházi képviselői is csatlakoztak, akik megfogadták, hogy „lojális és hűséges állampolgárok leszünk, ezt ígérjük ünnepélyesen, és Magyarországnak szorgalmas és hasznos állampolgárokat fogunk nevelni”.

A Magyar Párt országos alelnöke, dr. Thury Kálmán sírástól elcsukló hangon mondta: „mély hódolattal adjuk át ezt az ősi várost, Szent László királynak a városát, és azt kérjük, ne tekintsék a mi szégyenünknek a kopottságnak és a szegénységnek lépten-nyomon kiütözö jeleit, mert ezek azt a szívós akaratot igazolják, hogy a város magyar akart maradni, s ha megtépve bár, de törve nem, az is maradt minden kényszer és zaklatás ellenére is”. Az ünnepélyt a szombat-helyi III. hadtest kijelölt csapatainak díszmenete zárta.

E napon szűnt meg Oradea, és támadt fel Nagyvárad.

KULCSSZAVAK: bevonulási ünnepség, honvédség, második bécsi döntés, országgyarapítás, Szent László városa

ZOLTÁN BABUCS

Homecoming of the town of Saint László, September 6, 1940.

ABSTRACT: As a result of the Second Vienna Award, the Hungarian Homeland was again extended to the Partium, North Transylvania and Szeklerland, when the troops of the Royal Hungarian Army marched into the returned part of the country in the midst of jubilant cheering.

The town of Saint László received the Supreme Warlord and his soldiers on 6 September 1940. The Romanian army left behind a state of disarray, taking everything they could move and the wave of violence also resulted in fatalities. At the railway station, the former Primate of Varad, Augustin Chirilă, greeted Miklós Horthy in Hungarian. The Governor and his entourage left the station on horseback, led by mounted guards and surrounded by the line of the foot guard. In Bémer Square, it was impossible to drop a pin, so many people were waiting for the liberators. The atmosphere was at its peak when the Governor of Hungary arrived at Saint László Square, having ridden over the Saint László Bridge across the Sebes-Körös River. Celebrities gave a welcoming speech, joined by church representatives of the local Romanians, who vowed “we solemnly promise to be loyal and faithful citizens and to educate hard-working and useful citizens for Hungary.” The national vice-president of the Hungarian Party, dr. Kálmán Thury stated, in a tearful voice: “It is with deep reverence that we hand over this ancient town, the town of King Saint László, and we beg you not to consider the signs of wear and tear and poverty that are everywhere visible as our shame, because these are proof of the tenacious will that the town wanted to remain Hungarian, and although torn, but not broken, it remained so despite all the pressure and harassment.” The ceremony was concluded by the parade of the designated troops of the III Corps of Szombathely.

On this day Oradea died and Nagyvárad rose.

KEYWORDS: march-in ceremony, army, Second Vienna Award, territorial revision, town of Saint László

A második bécsi döntés eredményeként a Magyar Haza ismét elérkezett a Partiumba, Észak-Erdélybe és a Székelyföldre, mikoron virágosó közepette vonultak be a Magyar Királyi Honvédség csapatai a visszatért országrészbe. Az elképesztő menetteljesítmények mellett diadalkapus, nemzetiszín zászlós, magyar ruhás ünnepélyek, köszöntő beszédek végeláthatatlan sora, magyar vendégszeretet és „csókhadjárat” várt Horthy Miklós országgyarapító honvédeire, amikor meghatározott ütemterv szerint, teljes fegyverzettel és felszereléssel – „passzus” nélkül – 1940. szeptember 5-én harangzúgás mellett lépték át a trianoni határt, hogy nyolc nap alatt, rohanó „szittyta fergetegként” visszacsatolják „Édes Erdélyt”.¹ Árvay Árpád író, újságíró és szerkesztő, az 1938-ban bevezetett királyi diktatúra során feloszlott Magyar Párt nagyváradi főtitkára így emlékezett vissza a döntőbíráskodás napjára: „[...] ebédünk végén megszólalt a rádió: Bécsből jelentik...

A többiről azonban csak könnyek között lehetne beszélni.

Csodálatos órák és napok következtek ezután. Több mint egymillió magyar kapta vissza szabad emberi életét és találta meg ismét hazáját. 1940. augusztus 30. örökre piros betűs nemzeti ünnepévé vált a felszabaduló magyarságnak, amely a bécsi döntés elhangzása után átlépte az új megváltó, nemzeti lét kapuját. Az emberek nem törődve a razzia veszélyeivel, önfeledten kitódultak az utcára. Szinte nem is hittek az álomszerűen gyors változásban, csak ragyogó szemük, boldog mosolygásuk árulta el azt a messze áradó örömet, amit a döntés híre minden magyar lélekben keltett.”² A városban élő románok tiltakozásuk kifejezéséeként több megmozdulást szerveztek, amelyeken a „Vesszen Bécs! Éljen Nagyrománia! Egy barázdát sem adunk oda!” rigmusokat skandáltak.³

A rend és fegyelem fenntartása végett Dr. Soós István, Nagyvárad parlamenti képviselője tárgyalt Vasile Todoruț bihari prefektussal és Augustin Chirilă nagyváradi *primárral* (polgármesterrel), de Nicolae Ghinerariu danártábornok, a Mezőtelegden székelő román 1. erődandár parancsnoka nem

1 Jelen tanulmány bővített változata 2020-ban jelent meg könyv formátumban. Babucs 2020a.

2 Árvay 2011, 13.

3 Árvay 2011, 16.

járult hozzá a nagyváradai fegyveres magyar–román polgárőrség megszervezéséhez, mert úgy vélte, a katonaság és a rendőrség ura a helyzetnek, s bármilyen civil szervezkedés csak román vezetés alatt történhet. A Carol-erődvonalból⁴ visszaözlő román katonaságból akadtak rendbontók és fosztogatók, ezért a köz- és vagyonbiztonság helyreállítására mégis felállították Árvay Árpád és Dr. Mocan Miklós vezetése alatt a botokkal „felfegyverzett” polgárőrséget. Az erről szóló kiáltványt a lakosság is olvashatta: „Nagyvárad város közbiztonságának, a polgárság személyi és vagyonbiztonságának hathatósabb védelme érdekében magyar és román közös védelmi őrség alakult, mely a rend fenntartására még hátramaradt román hatóságokkal karöltve működik. A Polgárőrség tagjai a rendőrség és csendőrség közegeivel a város utcáin éjjel-nappal ellenőrző-szolgálatot teljesítenek.

Felkérjük a város lakosságát, hogy a Polgárőrség tagjainak éppúgy engedelmeskedjenek, mint a törvényes rendőri közegeknek szokás, nehéz munkájukat megértéssel, fegyelmezettséggel és készségesen támogassák. A város minden polgára nemzetiségre való tekintet nélkül bármely ügyében vagy bajában forduljon a Polgárőrség parancsnokságához és annak tagjaihoz. [...] Polgártársak! Türelem! Bizalom! Fegyelem!”⁵

Szeptember 1-jén fontos megbeszélés színhelye volt Nagyvárad. A vitéz Náday István altábornagy⁶ vezetése alatti magyar küldöttség a Corneliu Dragalina vezérőrnagy vezette román katonai delegációval kezdte meg a terület átadás-átvétel részleteinek megvitatását. A magyar–román vegyes bizottsági

4 Románia nyugati határa mentén 1937 nyarától vette kezdetét a Nyugati Megerősített Front (*Frontul fortificat de vest*) erődvonal kiépítése, amely a sajtóhírekben Carol-vonalként vált ismertté. A második bécsi döntésig összesen 320 db betonerőd készült el. Az erődvonal hossza kb. 300 km volt, a trianoni határral párhuzamosan futott, elméletileg a Tisza és a Maros között (a magyar Erdélyi-Kárpátok, a Bükk-hegység, az Érmelléki-dombság, a Bihar- és Solymosi-hegység nyugati részén), de csak részben készültek el a betonerőd elemek, így Nagyvárad-dél–Oláhapáti és Ottomány között, illetve a Szamos völgyét lezáró Szinér-váraljánál. Az állandó erődelemek láncolatát tábori erődítések kötötték össze. A második védővonalat Máramarossziget és a Vaskapu között tervezték oly módon, hogy az Erdélyt kettévágja. Ennek csak egyes részei készültek el. Bővebben: Mihályi 2010, 32–97.

5 Árvay 2011, 35.

6 Ehelyütt jegyezzük meg, hogy a tanulmányban szereplő katonatisztek esetében az erdélyi bevonulás idején viselt rendfokozatuk szerepel.

üléseknek a városháza adott otthont, majd a tárgyalások a borsi határállomáson folytatódtak. A románok ekkor kérték, hogy Nagyvárad környékére ne szeptember 5-én, hanem egy nappal később vonuljanak be a honvédek, mert a Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros vármegyékben állomásoztatott saját csapataikat a nagyváradi vasúti csomóponton keresztül tervezték kivonni.⁷

Szeptember 2-án a románok leszerelték a Szent László, a Bémer és az Emléktéren felállított szobraikat. Elvitték a német Hohenzollern-Sigmaringen-házból származó Ferdinánd román király (uralkodott: 1914–1927) és felesége, Mária királyné, Traian Moşiu hadosztálytábornok, Mihai Eminescu és Iosif Vulcan költők szobrait, csak talapzataik maradtak ott. A regátiak is csomagoltak, miközben a határ túloldalán rekedt magyarok egy része Nagyváradra menekült, fogadásukra menekültügyi bizottságot szerveztek. Ezen a napon szűnt meg Nagyváradon az 1919-ben bevezetett cenzúra. Eközben az élelmiszerárak indokolatlan módon felszöktek.⁸

Véres események is történtek a városban és környékén – mint például Bihardiószegen,⁹ – az erőszakhullámnak több halálos áldozata és súlyos sebesültje volt. Volt, akit minden ok nélkül a román katonák agyba-főbe vertek, vagy indokolatlan fegyverhasználatra került sor, de olyan is előfordult, hogy egy lövöldözés következtében kidőlt villanyoszlop okozott halálos áramütést. Ezek illusztrálására álljon itt néhány példa. Szeptember 2-án történt, hogy a 34 éves Janda Ferenc mellére tűzött kokárdával lépett ki egy italkimérésből. Összefutott az általa ismert Gheorghe Brindas szolgálatos rendőrrel, akit üdvözölt. „Eredj te is, kutya, Magyarországra!” – válaszolta a rendőr, elővette revolverét és rálőtt. Janda kórházba került, ahol megmentették az életét. A rendőr elme-

7 Illésfalvi–Szabó 2015, 33.

8 Jósa 2016, 64–65., 74.

9 Szeptember 4-én Bihardiószegen magyar határvasúti és román gránicsárok vívtak tüzharcot egymással. A faluban a románok által lelőtt polgárőrt, a 29 éves Szűcs Lajos gazdálkodót temették, a szertartáson állítólag honvédek is voltak. Ezután robbant ki a lövöldözés, amelyben négy román katona meghalt, egy tiszt pedig súlyos sebet kapott. Dumitru Lazár főhadnagy a debreceni helyőrségi kórházban halt meg. Zubbonyába varrva 100.000 lejt találtak. A pénzüsszeg az emberei által magyarok sérelmére elkövetett rablásokból származott, ráadásul a károsultakat megfenyegették, hogy feljelentéseiket vonják vissza. Illésfalvi 2004, 63.

nekült a helyszínről, azonban a polgárőrök a velencei vasútállomásnál utolérték. Ekkor érkezett oda egy főhadnagy vezette szakasz román katona, fegyvert fogva a polgárőrökre. „Csak egyet lőttél agyon közülük?” – kérdezte a tiszt, mire a rendőr válaszolt: „Csak egy golyóm volt [...]”.¹⁰ A polgárőrök kénytelenek voltak futni hagyni a tettest. E napon a Várad-Szóllós és Szentmárton közötti vereskereszt mellett intézkedés közben román katonák megsebesítették és agyonverték a 28 éves Józsa Lajos polgárőrt. A boncolás során megállapítást nyert, hogy lőtt sebe súlyos volt, de halálát az ütlegetések okozták.¹¹ Szeptember 4-én Biharpüspökinél egy román katonai szerelvényről lőttek rá a 34 éves Solák János gazdálkodóra, aki a nagyváradi közkórházban halt meg.¹² Mindezek ellenére „a város magyar lázban égett. Pedig a magyar színek viselése még mindig nem volt veszélytelen”.¹³

Szeptember 5-én délelőtt dr. Gyöngyössi István, dr. Soós István és Árvay Árpád a Magyar Párt képviselőjében átvette a várost Gherghel tábornoktól.¹⁴ A román parancsnok „Oradea” térképén berajzolta, utóvéd alakulatai hol vonulnak át két oszlopban a városon: Biharpüspöki felől Velencén át a Mátyás király úton Kolozsvár, Szentandrás felől a Gillányi úton Várad-Szóllósön áthaladva Belényes felé. E területekre a csapatkivonásig kijárási tilalmat rendeltek el, még az üzletek redőnyeit is le kellett húzni.¹⁵

„Mikor tizenegyet ütött a városházi toronyóra, ez az élcsapat már katonás rendben fel is állt a Szent László téren. A román hadsereg legjobbjából lehetett összeválogatva. Jobbára barna arcú, keménynézésű olteni legények, tiszta új, kitűnő felszereléssel. Szinte hangtalanul, a románoktól szokatlan csendben történt a felsorakozás. A polgárság csak messziről nézhette a jelenetet.

A néma csöndben Gherghel tábornok lovagolt az élre. Rövid beszédet mondott, s aztán imához vezényelt. Majd felhangzott a román királyhimnusz, és az ezredzászlókat földig hajtották. A kürtös takarodót fújt. Az éles hangú ütemek-

10 Jósa 2016, 80–81.

11 Jósa 2016, 81.

12 Jósa 2016, 83.

13 Árvay 2011, 43.

14 A román tábornok keresztneve nem ismert.

15 Jósa 2016, 84–85.

be belesüvöltötte a visszavonuló hadsereg egész szomorúságát. A kürtzengés alatt a katonák arccal kelet felé fordultak [...]

Ezzel jelképesen megtörtént a román hadsereg visszavonása a huszonegy és fél éven keresztül megszállás alatt tartott Nagyváradról. [...]

Oradea meghalt. A halál oka: a jog és igazság hajnalának pirkadása. A második bécsi döntés ezt az elnevezést letörölte Európa térképéről. Az idő, az emlékezés végtelen és szenvedésvirágoktól ékes mezején, fejfát állított a város román neve fölé és korombetűkkel rákarmolta: élt 21 évet [...]

A magyarság mindörökre szeretné kitörölni emlékezetéből a megalázottságnak, szolgasorsnak és bilincselésnek letűnt szomorú napjait.

Nagyvárad 1940. szeptember 6-án hosszú tetszhalálból feltámadt, új életre kelt. Az a ragyogó, napsugárözönben tündöklő lázasan szép nap, amelyen honvédsapataival együtt Nagyvárad köveire először lépett a Legfelsőbb Hadúr, biztató, reményt adó útmutatás maradt arra, hogy a magyarság el kell érkezzék az annyi szenvedéssel kiérdemelt jobb jövő ígéretföldjére is.”¹⁶ – jegyezte fel Árvay Árpád.

Szent László városa szeptember 6-án, pénteken fogadta a Legfelsőbb Hadurat és honvédeit. Nagyváradon reggel 5 és 7 óra 30 perc között a román hadsereg által használt útvonalakon tilos volt a közlekedés és mindennemű mozgás, az utolsó román harckocsiszakasz 6 óra 30 perckor hagyta el a várost. „Reggel 8 óra után a közlekedés szabad és a magyar polgárság örömmel siet a magyar honvédség üdvözlésére, be kell azonban tartania ekkor is a rendezőség és a Polgárórség utasításait.”¹⁷ – e szavakkal zárult a *Felhívás a város magyar polgárságához*. Ekkor már mindenki tudta, hogy a román belpolitikában jelentős változás következett be: a második bécsi döntés következtében a román koronás fő, II. Károly a hajnali órákban leköszönt a trónról, átadván azt 19 esztendőes Mihály fiának.

A város már reggel 7 óra 30 perctől lobogódíszben állt, s 8 órától emberek tömege lepte el az utcákat. A bevonulási útvonalon a réti református imaháztól a Szent László térig a társadalmi szervezetek és iskolák csoportjai várakoztak.

16 Árvay 2011, 70., 75.

17 Árvay 2011, 67.

A Honvéd Vezérkar aznap délelőtti közleménye szerint: „Csapataink szeptember 6-án 7 órától kezdve folytatják az előnyomulást a mai napon megszállandó területekre. A csapatok a trianoni határt Nagy-Létától délre Kötegyánig terjedő határszakaszon ma lépték át és bevonulnak Nagyváradra és Nagyszalontára. A Legfelsőbb Hadúr csapatainak élén Nagyváradra ma 12 órakor vonul be.”¹⁸

Az MTI a következőképp tájékoztatott a határátlépésről: „Az ártándi vámsorompó reggel 7 órakor nyílt meg a magyar csapatok előtt. Egy román vezérkari őrnagy román nyelven közölte a kiküldött magyar vezérkari tiszttel, hogy a mai napon megszállandó területeket a vegyes bizottságok megállapodása alapján átadja. A sorompót felhúzták, a román vámházról leszedték a román címert és a felírást, majd pedig az egyik határvadász-zászlóalj kerékpáros százada elsőnek lépte át Nagyvárad irányában a trianoni magyar határt. A kerékpárosok nyomában haladtak a rádiócsoport és a Magyar Filmiroda kiküldött munkatársai. Bors az első falu, amely diadalkapuvál fogadta a bevonuló magyarokat. Könnyezve csókolta és ölelte a katonákat a falu népe, amely ma szokatlanul megsokasodott. Megmozdult a környék lakossága, Bihar egész magyarsága, és már az első faluba is gyülekeztek a főútvonaltól jobbra-balra eső községek lakosai. A házakon magyar zászlók lobognak, amelyeken meglátszik, hogy rögtönözve, nagy sietséggel készítették el őket. Borson át Püspöki felé fordul és menetel az élcsoport, amelynek nyomában már dolgoznak a műszaki csapatok és sorra temetik be a mély árkokat, távolítják el a drótakadályokat és tankcsapdákat, melyek hivatta lettek volna feltartóztatni a magyar katonaságot. Nehéz az átvonulás az akadályokon. Meglátszik, hogy a románok régóta igyekeztek megerősíteni az egész határ mentét. Idelátszanak az erődvonál védőművei is, amelyek óriási területeket hasítanak ki a határszéli birtokokból. [...]

Nagyvárad előtt Püspöki az egyetlen nagyközség. Az átvonuló kerékpáro-

18 Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) (Budapest). Magyar Távirati Iroda hírei (a továbbiakban: MTI) 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=216&layout=s; a letöltés időpontja: 2023. április 26.

soknak szinte szét kell választani az úttestet elálló boldog embertömeget. Körül-özönlöttek minden egyes katonát. [...]”¹⁹

Nagyvárad örömmáorban úszva várta a bevonuló honvédeket: „Huszonegy év után ismét magyar katonákat látott falai között az ősi Árpád-korabeli város. Itt időzött legszívesebben Szent László király; ezt is rendelte utolsó pihenőhelyéül. Azóta Várad Magyarország egyik legnevezetesebb történelmi városa lett, őrzője sok kulturális, művészeti és irodalmi hagyománynak. Ma pedig a húszéves elnyomatás után, mintha lidércálomból ébredt volna, újból feltámadt minden régi szép emlék és hagyomány. Minden házon a háromszínű magyar zászló leng, az utcákon magyar ruhás polgárőrök és frontharcosok járnak, hogy a rendet fenntartsák, amennyiben erre szükség lenne. Az emberek újra otthon érzik magukat. Meleg, meghitt, lelkes ünnepi hangulat ömlik szét a városon. Örömtől zajos és hangos az utca, elsősorban a városon keresztül vezető főút. A főpályaudvartól kezdődően a Rákóczi úton a Bémer térig, azon túl a Sebes-Körös kis hídján át a Szent László térig beláthatatlan a sokaság. Percenkint harsog végig az éljenzés, hiszen egyik katonai alakulat a másik után tűnik fel. A csapatok szakadatlan sorban vonulnak keresztül a városon. Ahogy egyre több a katona a városban, éppen úgy vonulnak egyre nagyobb számban az emberek a Szent László térre a fogadtatási ünnepség színhelyére.

A díszemlévény a Szent László templomtól balra, a Fekete Sással szemben emelkedik. Magyar nemzeti színű drapériák borítják külső falait, két oldalán a német és olasz zászló függ alá a magasból, hátul középben pedig tízméteres magyar zászló alatt színes őszi virágokból kirakva domborodik a Szent Koronás magyar címer. A Fekete Sastól jobbra álló hatalmas bérházról horogkeresztes zászló leng; ez a német konzulátus székhelye, melyet az átadást megelőző napokban egyszer megostromolt a román csőcselék. Szemben nyúlik a magasba a püspöki palota hatalmas épülete, a tér túlsó oldalán pedig a stílusos városháza, pazar lobogódíszben.

Az emberek egyre özönlének a hatalmas térre. Elsőnek vonul fel a front-harcos tisztek díszszázada, utánuk a váradi nők és leányok magyar ruhás

19 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=255&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

csoportjai, a Kálvin Kör tagjai, a városi dalárdák, az ipartestületek szinte teljes számban, a sportegyesületek és kulturális egyesületek tagjai foglalták el sorra kijelölt helyüket. Tomboló éljenzés fogadja az aradi, temesvári, lugosi, belényesi és tárkányi magyarok csoportjait. Amerre csak a szem ellát, ember-ember mellett áll, sűrűn tömött sorokban, minden irányból éneklés és éljenzés hallatszik, minden utcakeresztezésnél egyesületek, testületek csoportjai vonulnak részint a főpályaudvarra, részint a Bémer térre, de legnagyobb számban a Szent László térre.

Csodálatosan egységes az ünneplés, mint amilyen egységes volt magyarságában a váradai nép. Egyetlen disszonáns hang sincs, meglátszik az ünnepségen, hogy itt a felszabadulás a szó szoros értelmében testi és lelki gyötrelmek alóli felszabadulás jelent. Órák állottak csak a fogadóbizottság rendelkezésére és szinte elképzelhetetlen arányú ünnepséget készítettek elő. Minden magyar lélek, erő és kéz egységesen ajánlotta fel munkáját, hogy méltón ünnepelhesse meg felszabadulását az a város, amely lélekszámban eddig a legnagyobb a felszabadult magyar városok között. A hatalmas arányok mellett azonban talán a legmeghatóbb az a közvetlen melegség, rajongó szeretet és spontán lelkesedés, amellyel a honvédeket fogadják. A tiszteket vállra kapják, ha kiszállnak a kocsikból, a honvédekre virágzáport szórnak.

Tizenegy óra után egyre-másra érkeznek a gépkocsik az előkelőségekkel a Szent László térre. Megérkezik Varga József iparügyi és kereskedelemügyi [és közlekedésügyi] miniszter, Radocsay László igazságügyminiszterrel és Fluck István miniszteri osztálytanácsossal, vitéz [nagybányai] Horthy István, a MÁV elnöke, Bánhegyi István, Beóthy Kálmán MÁV igazgatókkal és Dezső Károly igazgatóhelyetttel, Ullein-Reviczky Antal követségi tanácsos, a külügyminisztériumi sajtóosztály vezetője, több olasz, német és svájci újságíróval. Meleg éljenzés fogadja Hory András rendkívüli követ és meghatalmazott minisztert, aki huszárhadnagyi egyenruhában jelent meg. Itt van a dísztribünön Hlatky Endre kormányfőtanácsos, polgári kormánybiztos, Petneházy Antal volt iparügyi államtitkár, [vitéz] Pettkó-Szandtner Tibor ezredes, a bábolnai ménes parancsnoka, majd megérkezik [Günter] Krappe [vezérkari] ezredes, német katonai attasé, [Kuno Heribert] Fütterer [repülő] ezredes, német légügyi attasé, és [gróf Emilio] Voli [lovassági] ezredes, olasz katonai

attasé, kiket Ujszászy István vezérkari ezredes [, a 2. vkf. osztály vezetője] és Szentpétery György vezérkari százados [, a 2. vkf. osztály defenzív alosztályának vezetője] kísér. Jelen van a díszemlévényen a budapesti sajtó igen sok kiküldöttje, nagyon sok sajtófényképész és filmriporter. Természetesen itt van már a nagyváradi magyarság színe-java. Meleg szeretettel veszik körül dr. Cziffra Kálmánt, Várad háború előtti főispánját, Sulyok Istvánt, a református egyház ősz püspökét, [Ludwig] Schuster német konzult, dr. Thury Kálmán református főgondnokot, Árvay Árpádot, a Magyar Párt főtitkárát és a többi vezető váradi magyar személyiséget.

A férfiak a méltóságteljes, szép, fekete, úgynevezett bihari magyar ruhát viselik, az asszonyokon és leányokon pedig díszesebbnél-díszesebb magyar ruhák vannak.

Mosolygó, boldog örömmel üdvözli a tér hatalmas közönsége a gépkocsikon érkező kakastollas csendőröket. Közben az emberrengeteg folyton nő és sokasodik. Dél tájban már mozogni sem lehet a Szent László téren az üresen hagyott bevonulási útvonal kivételével. A város távolabbi negyedei kihaltak, az üzleteket bezárták, a munka szünetel mindenütt.

Egyre fokozódó izgalommal és ünnepélyes hangulatban várta Nagyvárad Horthy Miklós kormányzó bevonulását. Minthogy az első vonatok már befu-tottak Nagyváradra, a Turán vonat is folytathatta útját Biharkeresztesről. Horthy Miklós kormányzó kíséretével nem gépkocsikon, hanem vonaton érkezett meg két órakor a nagyváradi állomásra, melynek homlokzatán már a magyar címer és a magyar felirat ékeskedett.

A kiszállás után Horthy Miklósné menyével, Horthy Istvánnéval gépkocsira szállott és [korompai] Brunswik György ezredes [, a Kormányzói Katonai Iroda útimarsallja], valamint [vitéz alsóviszlokai] Gerlőczy Gábor alezredes [, kormányzói szárnysegéd] kíséretében a Szent László térre hajtott, ahová páratlanul meleg, lelkes ünneplésben részesült. A Főméltóságú Asszony éppen szülővárosának, Aradnak magyarjai előtt szállott ki kocsijából, és könnyes szemekkel haladt el előttük. Hódolattal köszöntötték a kormányzónét és menyét a fogadóbizottság tagjai, és felvonultak az emlékvénnyre. Nem győzte csodálni a váradi nép a Főméltóságú Asszony csodálatosan szép, földig érő fekete magyar nagyasszonyi ruháját, fekete fejdíszét és a habfinomságú,

könnyű fehér csipkefátyolt és kötényt, valamint szépséges menyének ciklámenlila, festőien szép magyar ruháját.”²⁰

A főpályaudvaron a nagyváradi *primár*, Augustin Chirilă ezüst tálcán sóval és kenyérral kínálva, magyar nyelven felolvasott beszéddel köszöntötte Horthy Miklóst. Szavai megfontoltságról és józanságról tanúskodtak: „Mint Nagyvárad törvényhatósági joggal felruházott város kinevezett polgármestere, mély hódolattal van szerencsém a várost Főméltóságodnak átadni. A város magyar lakossága a történelmi fordulatot megillető igaz örömmel és mélységes lelkesedéssel ünnepli a mai napot; a román lakosság pedig teljes megnyugvással veszi tudomásul sorsának eme változását. Teszi ezt a román lakosság, mivel évszázadok óta él ezen a földön, együtt küzdve és egymást becsülve a magyar néppel, mindig egymás mellett és sohasem egymás ellen. Teszi ezért is, mert szent meggyőződése, hogy feltétlen lojalitása és államhűsége fejében a magyar államhatalom oltalmazásban és megbecsülésben fogja részesíteni népi és szellemi javait. Két egymásra utalt nép békés együttélésének reményében a város összlakosságának nevében tiszta szívvel és tiszta lélekkel üdvözlöm Főméltóságodat és kérem a jó Istent, hogy egészségben sokáig éltesse.”²¹

A fogadtatást követően vitéz Jány Gusztáv altábornagy, a magyar 2. hadsereg parancsnoka jelentkezett törzskara kíséretében, majd a „hatalmas diadalkapun áthaladva a Kormányzó Úr lóra szállt, s megalakult a bevonulási menet.

Elől egy szakasz huszár lovagolt, mögöttük a lovastestőrség díszszakasza a fővezéri lobogóval, utánuk Horthy Miklós kormányzó fehér lován, mögötte két oldalt Werth Henrik gyalogsági tábornok, a vezérkar főnöke és [vitéz dálnokfalvi] Bartha Károly tábornagy, honvédelmi miniszter, továbbá [vitéz] Jány Gusztáv altábornagy, majd a kormányzó katonai kísérete és Jány altábornagy törzskara.

Önfeledt örömjongás zúgott az ég felé minden ajakról abban a pillanatban, amint a kormányzó elindult a Szent László tér felé. Elnyomott lelkek mámoros

20 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=257, 258, 266, &layout=s; a letöltés időpontja: 2023. április 26.

21 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=275&layout=s; a letöltés időpontja: 2023. április 26.

lelkesedése szárnyalt a magasba. A hódolat, a szeretet, a tisztelet és a hála virágaival hintették tele a legfelső Hadúr útját az ünneplő ezrek. Együtt és egyformán lelkesedett öreg és fiatal, az is, aki most látott először magyar honvédet, és az is, aki sóvárgó szívvel várta húsz év óta ezt a pillanatot, mert tudja, mit jelent a magyar élet.

Az éljenzés hömpölygő hulláma percek múlva elért a Szent László térig, messze megelőzve a menet érkezését. Egyetlen fejként fordul az embererdő a kishíd irányába, minden szem arra szegeződik, ahonnan a Kormányzót várják. Minden csillog és ragyog ebben a tündöklő őszi napsütésben. A zene az erdélyi indulót játssza és egy pillanat alatt teljes erejében kibontakozik a még soha nem látott meleg, lelkes ünneplés, mert a Sebes-Körös hídján feltűnt Magyarország Kormányzója, aki eljött, hogy újra átvegye ezt az ősi magyar várost, amely szívében sohasem volt más, mint magyar.

Büszkén táncol a fehér paripa, hátán az [al]tengernagyi díszben lovagló kormányzóval, aki mosolygó arccal, meghatottan fogadja a feléje áradó szeretet ezernyi jelét, és tisztelegéssel köszöni meg a szünni nem akaró ünneplést. Az emelvény előtt rugalmasan leugrik a nyeregből, megveregeti a Kormányzó Úr a ló nyakát, tenyeréből cukrot ad neki, átadja a kantárt az egyik testőrnek és kíséretével együtt a testőrsorfal között könnyed léptekkel felhalad az emelvényre.²²

A Bémer téren már egy gombostűt sem lehetett leejteni, akkora tömeg várta a felszabadítókat. A hangulat akkor vált eufórikussá, amikor harangzúgás közepette, a Sebes-Körösön átívelő Szent László hídon átlavagolva, a Szent László térre megérkezett Magyarország kormányzója, s a Szent László templomtól balra, a Fekete Sas szállóval szemben emelt dísztribünnél leszállt Baba nevű almásdereséről.

„És háromnegyed háromkor megszólalnak a harangok, éles kürtszó teremt pillanatok alatt halálos csendet a zsebongó tömeg közt. Feltűnnek a híd előtt a testőrök, gyönyörű, szikár legények alabárdal a jobbjukban,²³ majd köztük,

22 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. [23 Helyesen: puskával baljukban](https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=266,267&layout=s; a letöltés időpontja: 2023. április 26.</p>
</div>
<div data-bbox=)

vezérkara élén, legendás fehér lován a Hadúr [al]tengernagyi díszben, a felszabadító kormányzó, vitéz nagybányai Horthy Miklós, az országgyarapító. Többen térdre hullottak előtte, örömkönnyekek csillognak minden ember szemében, sírnak és örülnek egyszerre, nem tudják a szemüket levenni róla, meg van mindenki varázsolva, mintha szellem lenne, mintha csak egy álom lenne.

Mikor én megláttam, a szívem már a torkomban kalapált, hol hideg, hol meleg futott át a véremen, de nem vesztettem el a fejemet, és mint egy tigris a ketrecében, úgy kezdtem el kiabálni, szinte túlvilági hangon: Éljen Horthy!, majd az ütemes Horthy, Horthy kiáltás, míg végül szinte könyörgő hangon kezdtük: Mindent vissza! Ő minderre csak mosolygott és tisztelgett, de tudom, jobban szeretné, ha holnap Temesvárra, Aradra, Szabadkára és Brassóba is bevonulhatna.²⁴ – emlékezett vissza a történelmi pillanatra Tedeszko György.

A helyi magyar notabilitások közül először dr. Schriffert Béla apátkanonok, római katolikus püspöki helynök, Sulyok István református püspök, majd Marteny Imre evangélikus főesperes mondott köszöntőt. A helyi románság képviselőjében Augustin Maghiar görög katolikus nagyprépost beszélt, őt követte Vazul Popovici görög keleti főesperes, aki kijelentette: „Az idők szelleme úgy akarta, hogy ismét a magyar állam uralma alá kerüljünk. Fájdalmunk még nem szűnt meg, de letöröljük könnyeinket, mert élni akarunk. Minden földi hatalom Istentől van, s mi Istennek engedelmeskedünk. Lojális és hűséges állampolgárok leszünk, ezt ígérjük ünnepélyesen, és Magyarországnak szorgalmas és hasznos állampolgárokat fogunk nevelni.”²⁵

A filmhíradó is közölt részleteket dr. Thury Kálmán református egyházkerületi gondnok és a Magyar Párt országos alelnökének beszédéből, aki sírástól elcsukló hangon mondta: „Főméltóságú Kormányzó Úr, legendás hírű vezérünk! Ennek a magyar városnak lakossága üdvözli mély hódolattal és forró szeretettel az én szavaimon keresztül a falai közé, mint otthonába bevonuló államfőt, az ország kormányát és a Legfelsőbb Hadúr követő vitéz magyar hadsereget, amely város 22 évi lidércnyomásos álom után ma egy örömteljes valóságra ébredett fel.

24 Jósa 2016, 173.

25 Árvay 2011, 91.; Jósa 2016, 111.

Huszonkét év minden szomorúsága és nyomorúsága ülte meg a mai napig lelkünket, de ez a mai nap, lelkünk vörös betűs ünnepnapja kárpótol bennünket a szenvedésekkel teli múltért.

A kitörő öröm ujjongása kellene, hogy felváltsa a komor hangulatot, és én itt állok, szemeimből előtörő könnyekkel és meghatottságtól remegő szavakkal, óh, mert az igazi, mélységes öröm nem hangoskodik, hanem a lélek belső zugait tölti ki boldog érzéssel.

Így vagyunk mi ma, amikor az eltitkolt vágyakozásunk és fojtott keserűségünk nyílt örömszínvallásban nyilatkozhatik meg, bár ebbe az örömben nyilallik egy igen fájó érzés, a kényszerű elválás a mi sorsközösségi testvéreinktől, akiknek nem adatott meg az örömmünnep.

Főméltóságú Kormányzó Urunk, mély hódolattal adjuk át ezt az ősi várost, Szent László királynak a városát és azt kérjük, ne tekintsék a mi szegényünknek kopottságnak és a szegénységnek lépten-nyomon kiütöző jeleit, mert ezek azt a szívós akaratot igazolják, hogy a város magyar akart maradni, s ha megtépve bár, de törve nem, az is maradt minden kényszer és zaklatás ellenére is.

Mi pedig, polgárai a boldog felszabadulást ünneplő városnak, amikor viszatérünk a drága anya, Magyarország szerető keblére, mérhetetlen hálával gondolunk mindazokra, akiknek a mai napot köszönhetjük. Elsősorban Magyarország első emberére, Főméltóságú Horthy Miklós Kormányzó Úrra, a bölcs és erélyes kormányférfiakra, ezek között különösen gróf Teleki Pál miniszterelnök és gróf Csáky István külügyminiszter úrra. Továbbá a nagyszerű magyar hadsereg minden tagjára, és nem utolsó sorban a két nagyhatalom zseniális vezetőire, Hitler vezérkancellárra és Mussolini ducéra; megfogadván, hogy a magyar léleknek nemes nyugalomával és emberséges érzületével minden erőnkéből ennek a városnak újból való felvirágoztatására és szeretett hazánk boldog jövőjén fogunk munkálkodni.²⁶

A kormányzói párt és a honvédséget még mások is üdvözölték, így dr. Markovits Manó, a Magyar Párt bihari tagozatának elnöke, nyugalmazott főispán, Dr. Soós István, Nagyvárad parlamenti képviselője, a Nagy Háborút megjárt

26 Árvay 2011, 91–92; Az MTI is közölte a beszédet, kisebb változtatásokkal, valamint: Jósa 2016, 109–110.

nagyváradí frontharcosoktól primóczi Szentmiklóssy Sándor honvéd gyalogos őrnagy, a hadirokkantak és a német ajkú frontharcosok nevében Gyenge Lajos honvéd gyalogos főhadnagy és Dengl Sándor huszár ezredes. Dr. Vasile Bledea, Nagyvárad korábbi polgármestere románul köszöntötte Horthy Miklóst és a bevonuló honvédséget, megígérve, hogy új hazájukhoz hűségesek maradnak, azután Szabó Károly asztalosmester a nagyváradí iparosok, Szabó János kőműves a nagyváradí munkások képviselőjében emelkedett szólásra.

A nagyváradí magyar asszonyoktól dr. Devald Lászlóné Becker Lili mondott köszöntő szavakat, akit zászlóval a kézben dr. Medvigy Ferencné és Papp Dezsőné kísért. Ezután az MTI tudósítása szerint „Horthy Miklós kormányzó felesége nemzetiszínű szalaggal díszítette fel azt a magyar selyemzászlót, melyet a magyar asszonyok huszonegy évvel ezelőtt kezdtek el hímezni, de azután nem csak, hogy abbahagyni kényszerültek, de a három színt külön-külön kellett elrejtetni, hogy a románok meg ne találják.”²⁷

A zászlószalag felkötését követően dr. Devald Lászlóné szólt újra: „Főméltóságú Asszony! Ezt a zászlót húsz évvel ezelőtt bizakodó magyar asszonyok varrták össze azzal a biztos és megdönthetetlen hittel, hogy ezzel várják vissza a magyar honvédeket... A Gondviselés úgy rendezte, hogy ez a szent pillanat most következett be. Ezt a zászlót szét kellett bontanunk és a szétbontott színeket külön-külön megőriztük: a pirosat, mint a magyar asszony izzó hazaszeretetét, a fehérét, mint a magyar asszony tisztaságát, a zöldet, mint a magyar asszony soha nem csökkenő reménységét és hitét. Most ismét összevarrtuk ezt a zászlót azzal a szent fogadalommal és esküvel, hogy ezt a zászlót soha többé szét nem bontjuk, de senkitől megbontani sem engedjük. Isten minket úgy segítse!”²⁸

Utoljára a magyar leányok nevében Csernák Emília kapott szót: „Főméltóságú Kormányzó Úr! Főméltóságú Asszony! Édesanyaink bölcsőink felett sejtelmes dalt dalolgattak. Édesapaink nekünk lángoló szemekkel rejtett dol-

27 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=268&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

28 Árvay 2011, 98.; Jósa 2016, 119.

gokat szóltak. Mi, ifjak gyermekségunktól fogva álmokat álmodtunk. Szívünk azt dobogta, ajkunk némán is azt zengte: Hiszek Magyarország feltámadásában. Áldott legyen a kegyelem Istene, aki álmunkat, imádságunkat édes, boldog valósággá váltotta.

A rabság húsz esztendeje alatt zsoltáros és imádságos könyvekben, lelkünk mélyén és szívünk rejtekében féltő szeretettel őrizgettük a forrón szeretett, soha el nem felejtett magyar haza háromszor szent színeit, amelyek ismét diadalmasan lobognak fenn a magasban. A kibontott zászlók alatt megérkeztetek szabadításunkra, kiket szívszorongva vártunk, dicső magyar honvédek.

Isten hozott benneteket! A Szent István ezeresztendős birodalmába hazatérő Bihar megyei és nagyváradai magyar nők nevében hódolattal köszöntlek titeket, és ujjongó örömmel nyújtom felétek virágainkat.

Éljen a vitéz magyar hadsereg!

Éljen a legelső magyar honvéd, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó urunk!

Éljen Magyarország!”²⁹

Beszéde elhangzását követően Csernák Emmi virágcsokrot nyújtott át a kormányzó hitvesének. A kormányzó kezét fogott a német és az olasz katonai attaséval, s röviden elbeszélgetett velük, majd a nagyváradai német konzullal, Schuster ezredessel is értekezett. A váradai leányok és asszonyok csoportjával is váltott néhány kedves szót. A városi dalárdák felsorakoztak és „huszonegy év után ismét felhangzott Várad főterén a kormányzó jelenlétében a magyar Himnusz.”³⁰ Ezután a Sztáray Énekkar a sokasággal együtt énekelte el a Magyar Hiszekegyet. A paloták felől elhangzó tárogatószó zárta le az ünnepély ezen részét.

29 Árvay 2011, 98.; Jósa 2016, 121.

30 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=268&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

„A díszfelvonulást a frontharcosok csapatai kezdték meg. Katonás léptekkel, tökéletes rendben és fegyelemben vonultak el a legfelső Hadúr előtt, ki jószágos, atyai szemmel nézett rájuk, örömmel fogadva tisztelgésüket. Minden egyes csoport élén hatalmas nemzetiszínű zászlót vittek, köztük egy golyó lyukasztotta ezredzászlót. A frontharcosok után elvonultak a nagyváradai dalárdák, kultúregyesületek, az aradi magyarok [...]”³¹ A frontharcosokat a többi csoport követte: a Belényes környéki magyarok, a Magyar Dalkör, a Sztáray Énekkar, a Katolikus Legényegylet, a Református Dalárda, a Gutenberg Dalkör, a Kálvin Kórus, az aradi menekültek, a Bajtársi Kör, a főiskolák és a zárdák növendékei, a Nagyvárad Atlétikai Club (NAC), az Emanuil Gojdu Líceum magyar tagozata, végül a magyar munkások.

Ekkor vitéz Jány Gusztáv altábornagy kért engedélyt a kormányzótól a csapatok bevonulására, így „megkezdődött a honvédcsapatok díszmenete, amely több mint másfél óra hosszat tartott. Az élén [vitéz] balásfalvi Kiss László altábornagy, hadtestparancsnok lovagolt törzskarával, majd pedig a lakosság állandó ünneplése közben, katonazene hangjai mellett vonultak el egymás után a gyalogság, a lovasság, táborig és gépesített tüzérség alakulatai.”³² A nagyváradai bevonulás katonai díszszemléjén a szombathelyi III. hadtest csapatai³³ vettek részt. A díszszemle egyik különlegessége volt a vitéz Markóczy János ezredes parancsnoksága alatti „erdélyi kiképző csoport”³⁴, amelynek ötezer fős erdélyi állománya Jutason, Hajmáskéren és Várpalotán kapott kiképzést. „Öt óra is elmúlt már, mire befejeződött a felejthetetlen ünnepség. E fényes és gazdag múltú város húsz év óta sóvárgott,

31 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=268&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

32 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=268&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

33 A seregtest közvetlenei mellett a szombathelyi 8., a nagykanizsai 9. és a szolnoki 16. önálló gyalogdandárok, valamint a mezőtúri 6. határ vadászdandár három zászlóaljából állt. A bevonulási ünnepélyen a 9. önálló gyalogdandár részei is jelen voltak, de zöme a város mellékutcáin vonult el a volt honvéd gyalogsági hadapródiskola épületegyütteséhez, amelynek udvarán elszállásolt.

34 Három kiképző zászlóalj, egy nehézfegyver kiképző zászlóalj, egy kiképző tüzérosztály.

boldog órákat élt át ezen a napfényes, meleg őszi napon.”³⁵ – olvasható a hivatalos tudósításban.

Az ünnepélyről több visszaemlékezés is beszámolt. Várad-Olaszi apátplébánosa, Gálffy Sándor a következőket jegyezte fel: „Énekeljete, völgyek és hegyek... Énekeljen kicsi és nagy, szegény és gazdag, énekeljen minden szív, és énekeljen minden lélek, mert végre megértük ezt a napot! [...] 7 órára a román hadsereg utolsó maradványa is kivonul, 8 felé pedig megjelennek a magyar előcsapatok, s azután ez így megy délután 3 óráig. [...] Három óra körül rendőrök sűrögnek, forognak, testőr huszárok jönnek, alabárdosok stb. S végre Magyarország kormányzója: nagybányai vitéz Horthy Miklós közeledik hófehér lován. Kimondhatatlan az öröm, a boldog kiáltozás, a tömeg szinte vele párhuzamosan indul a járdán tova [...] Végre megérkezik a Szent László térre általános örömujjongás közepette. Itt elejét veszi a fogadtatás, az ünneplés. [...] De nincs vége a magyar honvédek özönlésének, és még éjjel 12 órakor is tele az utca az ünneplő Váraddal, mert még éjjel is szüntelenül özönlének a muníciós szekerek, csendőrökkel megrakott autók [...]”³⁶

Dr. csíkszentkirályi Lestyán Endre pápai prelátus is hasonlóképpen számolt be az eufórikus hangulatról: „Szeptember 6. Nagyvárad és Bihar megye felszabadulásának várva várt napja. Ma vonult be a dicső honvédsereg a városba és birtokba vette. [...] Rövid idő alatt zászló díszben a házak, a káptalan kerteknek a vasúti állomásra néző falait zöld koszorú füzérekkel, virágokkal és kis zászlókkal díszítettük fel. 10 órától kezdve végig a főútvonalon, a vasúttól be a Szent László térig, minden hely elfoglalva. A tanulók, fiúk, leányok, egyesületek tagjai állottak sorfalat. 11 óra felé jöttek az első kerékpárosok, majd a csendőrök, huszárok, azután egyre sűrűbben sok-sok gépkocsival tüzérek ágyúkkal, gépfegyveresek stb., stb. Állandó éljenzés, ének, virágos fogadta őket. Vasutasok, rendőrök díszruhában, így vonult be a sereg hosszú órákon keresztül. Mi a káptalani kertek ajtajából néztük, lelkesedtünk, sírtunk és éljeneztünk, boldogok voltunk!”³⁷

35 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 6. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=268&layout=s; a le-töltés ideje: 2023. április 26.

36 Jósa 2016, 95.

37 Jósa 2016, 97.

Az MTI egyik tudósítója is beszámolt arról, hogy a váradiak könnyekig megható módon fogadták a bevonuló honvédséget: „Ahogy e város lakossága fogadta a magyar sereget, azt leírni nem, csak megénekelni lehet. A kitért karok, az örömtől csillogó szemek, síró férfiak, rajongó fiatalság mind megannyi mozaik képe ennek a diadalittas nagy napnak. Ez a diadalmámor extázissá nőtt abban a pillanatban, mikor [al]tengernagyi ruhájában, fehér lovon megjelent az ország kormányzója. Elfajtott érzések a szelek szárnyára kaptak és végigszáguldtak azokon az utcákon és tereken, amelyeken végigvonult a magyar honvédek vezére, az ország kormányzója. Voltak, akik letérdeltek, mások imára kulcsolták kezüket, és voltak sokan, nagyon sokan, akiknek ajkát egy árva szó sem tudta elhagyni, csak álltak és néztek, néztek üveges szemekkel, hogy végre látják azt, aki a törökverő Hunyadi méltó utódja, és az új Magyarország erős kezű vezére. Az ünnepélyes fogadtatás hullámai már elcsendesedtek, de a lelkesedés és az öröm, valamint a lelkek felengedése egyre tartott. Egy-egy honvédet csoportok vettek körül. A vállukra emelték, ölelték, csókolták és beszéltek neki a húsz éves rabság keserveit.”³⁸

A nagyváradi bevonulásban csendőrök is részt vettek, akik ezt követően azonnal szolgálatba léptek. Erről Veres János II. osztályú csendőr a következőket őrizte meg emlékezetében: „Amikor a bécsi döntés megtörtént, remegve vártuk, hogy kinek jut az a nagy megtiszteltetés, hogy a 22 évig ellenség dúlta kincses Erdélyben szolgálhasson. Én a tiszacseg[e]i őrsön teljesítettem szolgálatot akkor, és hála Istennek, nekem is kijutott a kitüntetésből.

Autóbuszon Biharkeresztes felé vettük az irányt. Ábránd³⁹ és Bors között átléptük a gúnyhatárt. Bors község lakossága gyönyörű diadalkapuvál, sírva fogadott bennünket. Biharpüspökibe érve mindenki kezét akart velünk fogni, és láttunkra elkezdtek énekelni a Himnuszt. Itt bizony az én szememből is kicsordultak a könnyek. Nagyvárad alá érve, a vasúti hídnál magyarba öltözött aradi menekültek álltak és sírva kiáltották, hogy »Arad, Brassó, Temesvár, magyar csendőrök, titeket sírva vár.« Szívbemarkoló látvány volt.

38 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 8. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=364&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

39 Helyesen: Ártánd

A Szent László téren óriási, ujjongó tömeg fogadott, megrohanták az autónkat, elárasztottak virággal, s amint parancsra gyorsan leugráltunk az autóról, siogatták a poros ruhánkat, csókoltak, öleltek, sírtak, mintha nem hittek volna a szemüknek. Nehezen is volt hihető ez a nagy boldogság, mi is úgy voltunk. Egy kislány jobbról-balról megnézett, megölelt és azt mondta, hogy ne haragudjak, de ő ilyen szép katonát még nem látott. Nem is haragudtam.

Sietnünk kellett a rend helyreállításával, mert jött a kormányzó úr, mi tartottuk fenn a rendet a felejthetetlen bevonulásnál, amiért dicséretet is kaptunk.

Délután 18 órakor tovább indultunk teherautón a váradlesi őrstre. Az úton találkoztunk magyar legényekkel, akik a román hadseregből szabadultak, és 4–5 napi gyaloglás után egy ingben, gatyaszárban és mezítláb ballagtak hazafelé.

Az őrstre megérkezve a laktanyán sem ablakot, sem ajtót nem találtunk. De nem tett ez semmit, mi igen boldogok voltunk. Másnap reggel az őrsparancsnokom kivezényelt a közeli községek leportyázására. A kapun kiérve találkoztunk a község kis létszámú, de annál nagyobb református egyházának lelkészével, aki könnyezve üdvözölt bennünket. Az utóbbi időben az vigasztalta az ott élő testvéreket, hogy higgyenek, imádkozzanak és dolgozzanak a hazáért, a magyar nem olyannak született, hogy le lehessen törölni Európa térképéről. Ezt meghallotta Brajteleszku román csendőr őrmester, és szeptember 5-én orrba verte érte.

Tovább mentünk és találkoztunk egy földbirtokossal. Azzal fogadott, hogy a román jegyző előző nap ment el, és magával vitte a község pénzét, a Wertheim szekrénnel együtt, valamint a községi anyakönyvet. De ha utána megyünk – úgymond – Váradpósán még megtalálhatjuk, mert tudomása szerint ott van. Felajánlotta erre a célra az autóját, amit mi szívesen fogadtunk, és rögtön indultunk is Váradpósára. Azt hittük, hogy a honvédség azt is megszállta már, és egyenesen bementünk a község házára. Ott azt mondták, hogy ebben a pillanatban mentek el a grancsárok és velük a jegyző. A község házában megtaláltuk a Wertheim-szekrényt üresen és Váradles község anyakönyvét. Felpakoltuk egy szekérre és elindítottuk Váradlesre, mi pedig leportyáztuk a községet a lakosság nagy örömujjongása közben, azután elindultunk vissza. Amikor újra Váradles alá értünk, találkoztunk egy szakasz magyar határőrszolgálat kato-

nával, útban voltak Váradpósa birtokba vételére. Váradles község főjegyzője meleg kézzorítással köszönte meg az anyakönyvet azzal, hogy nem is hisszük, micsoda értéket mentettünk meg ezzel a községnek.”⁴⁰

A Magyar Királyi Testőrség parancsnoka, vitéz csiktoplóczai Lázár Károly testőr ezredes külön kitért a nagyváradi bevonulásra visszaemlékezésében: „[...] Nagyváradra vonultunk be, s akárcsak Szatmárnémetiben, Kassán, Komáromban és egyéb visszatért városban és faluban, a lakosság óriási lelkesedése közepette. Nagyváradon a főtéren felállított tribünökről néztük a város és a környék falvai tisztelgő küldöttségeinek elvonulását a Kormányzó úr előtt.”⁴¹

A nagykanizsai 17. honvéd gyalogezred ezred 1. segédtszjtje, Kaltróy Antal őrnagy a következőket őrizte meg emlékezetében: „Nagyváradon épp a kormányzó úr előtt vonul el az északi két dandár, mikor mi a város déli részén át a teljesen kifosztott, de annál szennyesebben visszahagyott régi honvéd hadapródiskolába meneteltünk, hol az éjjelt is töltjük. Nagyvárad közönsége egész nap egy tömegben az utcán éljenez: minden bakát, minden lovast, tüzért, minden gépkocsit ünnepel. Keresztülmegyek a főtéren, a zubbonyom ujját cirógatja végig egy kisfiú. »Magyar katona« – mondja oly szeretettel, hogy ezt visszaadni nem lehet. A tömeg egy összeforrt tomboló, zúgó lelkesedés, és az folytatódik másnap. Kezdődik reggel, mikor ezredünk pattogó zenészővel átvonul, folytatódik délben, és nem szűnik meg este sem. A huszárok alig férnek a nyeregbe, annyi a virág az ölükben. Zúg az éljen végig az utcában. Hull a virág a katonákra, és mikor már nem tudjuk kézben tartani, csokorba kötve az egyik külvárosi templom oltárára tetetjük.”⁴²

Az ünnepséget követően a kormányzó hitvesével és kíséretével különvontan visszatért Gödöllőre. Este a nagyváradi Szigligeti Színház 21 órakor kezdődő díszelőadásán Farkas Imre Nótáskapitány című operettjét tűzték műsorra, majd az első felszabadult vasárnapon a város minden templomában hálaadó misét és istentiszteletet tartottak annak alkalmából, hogy Nagyvárad visszatért a magyar Szent Korona fennhatósága alá. „Az istentiszteleteken teljes szám-

40 *A világyáró csendőr* 2002, 100–101.

41 Lázár 2007, 49.

42 Molnár–Szabó 2015, 28.

mal vettek részt a polgári és katonai hatóságok vezetői. Az ünneplő közönség zsúfolásig megtöltötte a templomokat. Színpompás látvány volt, amint az istentiszteletek után a ragyogó napsütésben a város pompás magyar ruhába öltözött lakossága a főútvonalakon hullámozott.”⁴³

A nagyváradi bevonulásnak nemzetközi sajtóvisszhangja is volt. A német és olasz tudósítók mellett az angol és amerikai lapok is hírt adtak az erdélyi országgyarapításról. A nagyváradi bevonulásról az angol napilapok többsége is tudósított. „A *Daily Express* színes jelentésében ismerteti a kormányzó bevonulását Nagyváradra. Közli azokat a budapesti jelentéseket, hogy a lakosság a magyar csapatokat ujjongó örömmel fogadja, szemében örömkönnyekkel öleli át a katonákat és mindenütt diadalkapukat emel. (...) A *News Chronicle*-ben rövidebb színes jelentés jelent meg a bevonulásról. A *Daily Telegraph* és a *Times* szerint a bevonulás minden zavaró körülmény nélkül zajlott le.”⁴⁴ Az Egyesült Államokban a „lapok a magyarok nagyváradi bevonulásáról budapesti tudósítások és a hivatalos jelentés alapján kedvező beszámolót írnak. A cikkek kiemelik a román kisebbség vezetőjének beszédét, valamint az erre adott magyar választ.”⁴⁵

A hazatérés napján Nagyváradon katonai közigazgatás kezdte meg működését, a város katonai parancsnoka vitéz Rajnay Károly tábornok, Bihar vármegye katonai parancsnoka pedig Bittó Dezső tábornok volt, tevékenységük 1940. november 26-ig, a polgári közigazgatás bevezetéséig tartott.⁴⁶

43 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 9. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=380&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

44 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 9. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=306&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

45 MNL MTI hírei 1920–1956. Napi tudósítások, 1920–1944. 1940. szeptember 8. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1940_09_1/?pg=337&layout=s; a letöltés ideje: 2023. április 26.

46 A nagyváradi bevonulás előtti román atrocitásokról, katonai és politikai eseményeiről, a „kicsi magyar világról” bővebben: Árvay 2011; Babucs 2020a.; Babucs 2020c.; *Erdélyünk, honvédségünk* 1941, 77–79.; Illésfalvi 2004; Illésfalvi–Szabó 2015, 32–36., 81–90.; Illésfalvi–Szabó–Számveber 2005, 16–18., 21–22., Jóna 2016; Az erdélyi bevonulásról bővebben: Babucs 2017; Babucs 2020a. 13–22.; Babucs 2020b. 53–58.; *Erdélyünk, honvédségünk*, 1941; Illésfalvi–Szabó 2015; Illésfalvi–Szabó–Számveber 2005, 5–32.; Ravasz é. n., 72–74.; Általános jelleggel: *Magyarország a második világháborúban* 1997; Szakály 2003.

A Szent László-év és a lovagkirály kultusza a magyar hadseregben

A „kicsi magyar világban” Nagyvárad egyik meghatározó egyházi és kulturális eseménye volt az 1942-ben meghirdetett Szent László év. Ennek csúcsát jelentette a városban rendezett Szent László ünnepi hét, amelyre 1942. május 3. és 10. között került sor, s ennek nyitányaként érkezett a Szent Jobb Nagyváradra, amely 1938-ban – Szent István király halálának 900. évfordulóján – az Aranyvonaton bejárta a csonka hont, egy évvel később pedig a hazatért Felvidéket és a visszafoglalt Kárpátalját, 1942 tavaszán pedig első lovagkirályunk sírjához érkezett.⁴⁷

A gyalogság védőszentjeként Szent László kultusza az 1920-as évek elejétől fokozatosan emelkedett a Magyar Királyi Honvédség gyalogságának körében, emléknapját június 27-én tartották meg. 1939. május 14-én a Ludovika Akadémia főépülete előtt a fegyvernemek védőszentjei: Szent György (lovasság), Szent Borbála (tüzérség) és Szent László kapott egész alakos szobrot, mert „elvek nélkül nincsen komoly élet, eszménykép nélkül nincsen komoly hivatásteljesítés.”⁴⁸

A Magyar Királyi Honvédségben több alakulat is viselte Szent László nevét. Sopron város háziezrede 1930-tól „Szent László” 4. honvéd gyalogezredként volt ismert, amely a második világháborúban két ízben – 1943. január 12-én az urivi hídfőben, majd 1944. július 23-án a Kárpátok előterében – felmorzsolódott a súlyos harcok során.⁴⁹

Az Északkeleti-Kárpátokban a Keleti-Beszkidék és a Máramarosi-havasok hágóit lezáró, reteszállásokból és műszaki zárakból álló magyar állásrendszer is Szent László nevét viselte, amelyen keresztül a Galíciában küzdő magyar 1. hadsereg 1944 szeptemberének végén sikerrel vette vissza csapatait az Árpád-vonalra.⁵⁰

47 Babucs 2020a, 169.

48 Doroszlai 1998, 436.

49 Bővebben: Sarkady–Szabó 2001; Sarkady 2018.

50 *Magyarország a második világháborúban* 1997, 412.; Szabó 2002, 170–181.

A Szent László hadosztály szervezése Horthy Miklós kormányzóságának végén, 1944. október 12-én vette kezdetét, az alábbi honvédelmi miniszteri rendelettel: „Hazánknak a keleti veszedelemmel: a szovjet bolsevizmussal vívott élet-halál harcában, a még rendelkezésre álló emberanyag legjavából egy új, elit-hadosztályt, a »Szent László hadosztályt« állítom fel.”⁵¹ E seregtest koszorúval övezett, Szent László csatabárdját ábrázoló jelvénye is a lovagkirály emlékének adózott, amelyet büszkén viseltek az ide beosztott ejtőernyősök és volt testőrök. A Szent László hadosztály első bevetése 1944. december 22. és 1945. január 9. között az ipoly–garami harcokban történt, a letkési hídfőben. 1945. március 18. után a Balaton környéke és a Zala-vidék védelmének voltak részesei, majd a Mura völgyében Ausztriába hátráltak. A Szent László hadosztály 1945. május 11-én tette le a fegyvert, és négy nappal később Twinbergben gyalogos és fogalt lépcsőinek végrehajtott díszmenete kivívta a britek csodálatát, „amely imponáló és felemelő [volt], a hadosztályhoz időközben csatlakozott honvédeknek a kíséretével”.⁵² A szövetségesek hadifogságába esett elithadosztály 1945. október 1-jéig a brit zónában fegyveres karhatalmi és őrzésvédelmi feladatokat látott el.⁵³

Háborús vesztesként Magyarország nem csak 1938 és 1941 között visszakapott országrészeit veszítette el Nagyváradal egyetemben, de új vezetése arra is törekedett, hogy szakítson a sírba szállt Magyar Királyság hagyományaival, így Szent László kultuszával is.

51 Ugron–Martin 1995, 85.

52 Ugron–Martin 1996, 125.

53 Bővebben: *A Szent László hadosztály katonái írták* 2005; Ugron–Martin 1995; Ugron–Martin 1996.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- A Szent László hadosztály katonái írták 2005.** *A Szent László hadosztály katonái írták... (Jegyzet)* I–II. Összeállította és írta: Dr. Farkas Jenő. Gödöllő, 2005.
- A világhíró csendőr 2002.** Veres János, II. osztályú csendőr: Első utam Erdélyben. In: Szalay Gyula (szerk.): *A világhíró csendőr*. Gálos Nyomdász Kft., Pécs, 2002. 100–101.
- Árvay 2011.** Árvay Árpád: *Fény gyúlt a toronyban*. Nagyvárad, 2011.
- Babucs 2017.** Babucs Zoltán: *Csíkszereda és Kézdivásárhely hazatérése – 1940*. Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2017.
- Babucs 2020a.** Babucs Zoltán: *Hazatért Nagyvárad! (1940. szeptember 6.)* Heraldika Kiadó, Budapest, 2020.
- Babucs 2020b.** Babucs Zoltán: Honvédség és területi revízió 1938–1940. In: Berta Péter – Vizi László Tamás (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve 2019*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020. 37–61.
- Babucs 2020c.** Babucs Zoltán A budapesti 2. gyalogdandár karhatalmi működése a Szilágyságban 1940. szeptember 11. és 18. között. In: Vizi László Tamás (szerk.): *Magyar világ 1938–1940*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020. 11–37.
- Doroszlai 1998.** Doroszlai Ferenc: Szent László nap (1943). In: Rada Tibor (szerk.): *A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. I–II. Gálos Nyomdász Kft., Calgary–Budapest, 1998–2001. I. 436–438.
- Erdélyünk, honvédségünk 1941.** Rózsás József, vitéz őrnagy (szerk.): *Erdélyünk, honvédségünk. Történelmi eseménysorozat képekkel*. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, Budapest, 1941.
- Illésfalvi 2004.** Illésfalvi Péter: „Édes Erdély, itt vagyunk...” Az erdélyi bevonulás során történt atrocitásokról. *Pro Minoritate*, 2004. tavasz. 58–77.
- Illésfalvi–Szabó 2015.** Illésfalvi Péter – Szabó Péter: *Az erdélyi bevonulás, 1940*. Második, javított kiadás. Tortoma Kiadó, Barót – Kiskapu Kiadó, Budapest, 2015.
- Illésfalvi–Szabó –Számvéber 2005.** Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*. Püldo Kiadó, Budapest–Nagykovácsi, 2005.

- Jósa 2016.** Jósa Piroska: *Virágszőnyeg a váradi utcaköveken. Visszatekintés a bécsi döntés nagyváradi eseményeire a korabeli sajtó, néhány dokumentum és irodalmi mű, valamint szemtanúk emlékezése tükrében.* Erdélyi Magyar Ifjak, Nagyvárad, 2016.
- Lázár 2007.** Lázár Károly testőr altábornagy visszaemlékezései. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt, a jegyzeteket készítette: Bene János és Szabó Péter. Magyar Huszár Alapítvány, Nyíregyháza, 2007.
- Mihályi 2010.** Mihályi Balázs: *Román véderő Magyarország ellen. „Maginot-vonal” Erdélyben.* Nagy Magyarország könyvek 1. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2010.
- Magyarország a második világháborúban 1997.** Sipos Péter – Ravasz István (szerk.): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Molnár–Szabó 2015.** Molnár András – Szabó Péter: *Zalai honvédek Erdélyben. Dokumentumok a magyar királyi 9. honvéd önálló gyalogdandár mozgósításáról és észak-erdélyi bevonulásáról, 1940.* Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2015.
- Ravasz é. n.** Ravasz István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a 20. századi világháborúban 1914–1945.* Püldo Kiadó, Budapest–Nagykovácsi, É. n.
- Sarkady–Szabó. 2001.** Ifj. Sarkady Sándor – Szabó Péter: *Soproniak a Don-kanyarban.* Edutech Kiadó, Sopron, 2001.
- Sarkady 2018.** Ifj. Sarkady Sándor: *Soproni honvédek a Donnál (1942–1942).* Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 2018.
- Szabó 2002.** Szabó József János: *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940–1944.* Timp Kiadó, Budapest, 2002.
- Szakály 2003.** Szakály Sándor: *A magyar katonai felsővezetés 1938–1945.* Második, javított kiadás. Ister, Budapest, 2003.
- Ugron–Martin 1995.** Ugron István – Martin Kornél: *Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből. 1944. Az októberi megalakulástól az év végéig. Hadtörténelmi Közlemények, 108. (1995) 3. sz. 78–149.*
- Ugron–Martin 1996.** Ugron István – Martin Kornél: *Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből. II. rész. 1945. A Garamtól Karintiáig. Hadtörténelmi Közlemények, 109. (1996) 4. sz. 56–132.*

1. kép. „Ujjongó lelkesedés között viszik a magyar névtáblát” (Babucs Zoltán gyűjteménye)

2. kép. „A kormányzói díszkíséret bevonulása” (Babucs Zoltán gyűjteménye)

3. kép. „Horthy Miklós kormányzó Nagyváradoson” (Babucs Zoltán gyűjteménye)

4. kép. „Magyar ruhás hölgyközönség” (Babucs Zoltán gyűjteménye)

5. kép. „Ünnepelő közönség a Bémer téren” (Babucs Zoltán gyűjteménye)

6. kép. A kormányzó a Szent László hídon (Babucs Zoltán gyűjteménye)

7. kép. A kormányzó hitvese zászlószalagot köt a nagyváradiak zászlajára (Babucs Zoltán gyűjteménye)

8. kép. Honvéd tüzérek a Bémer téren, ünneplő sokaság közepette (Babucs Zoltán gyűjteménye)

9. kép. „Nagyvárad visszatért 1940” emlékbélyegző (Babucs Zoltán gyűjteménye)

10. kép. „Nagyvárad. Szent László-év 1192–1942” (Babucs Zoltán gyűjteménye)